

KATARZYNA LIŻYŃSKA, ANNA PŁOŃSKA

Uniwersytet Wrocławski

KILKA REFLEKSJI NAD DEFINICJĄ HANDLU LUDŹMI

Światowe tendencje przestępczości zorganizowanej wskazują, że handel ludźmi, a w szczególności kobietami, charakteryzuje się niezwykle wysoką dynamiką rozwoju, porównywalną do przestępczości narkotykowej czy związanej z handlem bronią¹. Nie ma wątpliwości zatem, że handel ludźmi stanowi obecnie problem nie tylko poszczególnych państw, na których terenie taki proceder ma miejsce, ale także globalny. Należy jednocześnie mieć na uwadze, że handel ludźmi traktowany jest jako zjawisko patologiczne, stanowiące jeden z rysów współczesnego świata. Czynienie z ludzi przedmiotu handlu jest bez wątpienia naruszeniem elementarnych zasad, które legły u podstaw konstrukcji współczesnego społeczeństwa². Trzeba mieć na uwadze, iż handel ludźmi został uznany przez Amerykański Departament Zdrowia i Opieki Społecznej (*U.S. Department of Health and Human Services — HHS*) za drugą co do wielkości, po handlu narkotykami, przestępczą działalność na świecie, a pierwszą, gdy chodzi o dynamikę rozwoju. O skali zjawiska świadczą również podane przez HHS dane, z których wynika, że na całym świecie rocznie szacunkowo od 800 do 900 tysięcy osób pada ofiarą handlu ludźmi³. Pokrzywdzeni są natomiast najczęściej wykorzysty-

¹ W. Pływaczewski, *Handel kobietami z perspektywy przestępczości zorganizowanej*, [w:] *Metody działania sprawców przestępstw handlu ludźmi. Materiały konferencyjne*, red. B. Hołysz, J. Bryk, I. Malinowska, Szczytno 2008, s. 23.

² Z. Lasocik, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Warszawa 2006, s. 16 n.

³ HHS, The Campaign to Rescue and Restore the Victims of Human Trafficking, www.acf.hhs.gov/trafficking/about/human_trafficking_po.html (dostęp: 9 października 2010 r.). Należy zwrócić uwagę na formy handlu ludźmi, jakie przewiduje ustawodawstwo amerykańskie. Ustawa o ochronie ofiar handlu żywym towarem z 2000 r. (*The Trafficking Victims Protection Act of 2000, 114 Stat. 1464 Public Law, 106-386-Oct. 28, 2000*) wyróżnia bowiem dwa rodzaje handlu ludźmi: „handel seksem”, rozumiany jako nabór osób, ich przetrzymywanie, przewożenie lub zmuszanie do komercyjnych aktów nierządu, z użyciem siły, na drodze oszustwa lub pod przymusem, albo gdy osoby nakłaniane do udziału w tym procederze nie ukończyły 18 lat; oraz „handel ludźmi do pracy”, rozumiany jako nabór osób, ich przetrzymywanie, przewożenie lub wykorzystywanie do pracy lub świadczenia usług, w wyniku użycia siły, na drodze oszustwa lub pod przymusem, z zamiarem ich podporządkowania, uzależnienia finansowego czy zniewolenia.

wani do prostytucji i tzw. seksbiznesu, przymusowej pracy, niewolnictwa, pornografii dziecięcej, handlu organami, żebractwa, nielegalnej adopcji oraz działań przestępczych (np. kradzieży)⁴.

Mimo że przestępstwo handlu ludźmi nie jest zjawiskiem nowym w polskim ustawodawstwie karnym, definicja *handlu ludźmi* została wprowadzona do kodeksu karnego dopiero na mocy najnowszej nowelizacji (ustawa z dnia 20 maja 2010 r., o zmianie ustawy — Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy — Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy — Kodeks postępowania karnego⁵), która weszła w życie 8 września 2010 r. Należy w tym miejscu podkreślić, że postulat wprowadzenia definicji handlu ludźmi, jako zabiegu w znacznej mierze upraszczającego stosowanie przepisów penalizujących tego typu zachowanie, podnoszony był wielokrotnie zarówno w doktrynie, jak i judykaturze. Do tej pory uregulowania kodeksu karnego nie zawierały normatywnej definicji *handlu ludźmi*, mimo iż ustawodawca posługiwał się takim określeniem w treści art. 253 § 1 k.k.⁶ Powoływano się wówczas na definicje zawarte w aktach prawa międzynarodowego⁷, co wywoływało zarówno wiele trudności interpretacyjnych w nauce prawa karnego, jak i sprzeczności w judykaturze. Przy czym należy zwrócić uwagę, iż analiza orzecznictwa wykazała, że definicje *handlu ludźmi* zawarte w aktach międzynarodowych nie były przytaczane przez sądy. Chodzi tutaj głównie o pojęcia zawarte w Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi przyjętym przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15.11.2000 r., a ratyfikowanym przez Polskę dnia

⁴ *Handel ludźmi — zapobieganie i zwalczanie. Przewodnik dla policjantów*, red. I. Malinowska, J. Bryk, Szczytno 2009, s. 6.

⁵ Dz.U. z 2010 r., Nr 98, poz. 626.

⁶ Przepis uchylony ustawą z dnia 20 maja 2010 r., o zmianie ustawy — Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy — Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy — Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2010 r., Nr 98, poz. 626.

⁷ Spełniając zobowiązania międzynarodowe, mające na celu zwalczanie handlu ludźmi, Polska przyjęła w szczególności: Międzynarodową Konwencję z 4 maja 1910 r., podpisaną w Paryżu, dotyczącą zwalczania handlu żywym towarem (Dz.U. z 1922 r., Nr 87, poz. 783), Konwencję w sprawie niewolnictwa, podpisaną w Genewie 25 września 1926 r. (Dz.U. z 1931 r., Nr 4, poz. 21 ze zm.), Konwencję dotyczącą zwalczania handlu kobietami pełnoletnimi, podpisaną w Genewie 1 października 1933 r. (Dz.U. z 1938 r., Nr 7, poz. 37 ze zm.), Konwencję w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji, podpisaną w Lake Success 21 marca 1950 r. (Dz.U. z 1952 r., Nr 41, poz. 278), Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r., Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2002 r. (ustawa o ratyfikacji została ogłoszona w Dz.U. z 2003 r., Nr 17, poz. 153), decyzję ramową Rady Unii Europejskiej 2002/629/WSiSW z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (Dz.U. WE L 203 z dnia 1 sierpnia 2002 r.) oraz Konwencję Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi sporządzoną w Warszawie dnia 16 maja 2005 r. (Dz.U. z 2009 r., Nr 20, poz. 107).

26.09.2003 r. (zwanego dalej protokołem z Palermo)⁸, uzupełniającym Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej⁹, Decyzji ramowej Rady Unii Europejskiej 2002/629/WSiSW z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi¹⁰ oraz Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi sporządzonej w Warszawie dnia 16 maja 2005 r. (konwencja warszawska)¹¹.

Protokół z Palermo, którego głównym celem jest zapobieganie i zwalczanie handlu ludźmi, ze szczególnym uwzględnieniem kobiet i dzieci, oraz ochrona i pomoc ofiarom takiego handlu przy pełnym poszanowaniu przysługujących im praw człowieka, w art. 3 definiuje *handel ludźmi* jako „werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania”. Wykorzystanie natomiast w rozumieniu protokołu, „obejmuje, jako minimum, wykorzystanie prostytutki innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów”. Zgodnie z art. 3, za handel ludźmi uznawane jest również werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie dziecka w celu jego wykorzystania, nawet jeśli nie została użyta żadna z wymienionych metod.

Decyzja ramowa Rady UE 2002/629/WSiSW, w art. 1 określa z kolei *handel ludźmi* jako „werbowanie, przewóz, przekazywanie, przechowywanie, dalsze przyjmowanie osoby, włącznie z wymianą lub przeniesieniem kontroli nad tą osobą, gdy: dzieje się to przy użyciu przymusu, siły lub zastraszenia, w tym uprowadzenia, lub dzieje się to przy użyciu oszustwa lub nadużycia finansowego, lub ma miejsce nadużycie władzy lub sytuacji wrażliwości, które powoduje, że osoba nie ma w rzeczywistości prawdziwego i nadającego się do zaakceptowania wyboru innego niż poddanie się wykorzystaniu, lub też oferowane lub przyjmowane są opłaty lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą do celów wyzysku pracy lub usług tej osoby, w tym w formie co najmniej przymusowej lub obowiązkowej pracy lub usług, niewolnictwa lub praktyk podobnych do niewolnictwa oraz poddaństwa, lub do celów wyzysku prostytutki innych osób lub innych form wykorzystania seksualnego, w tym pornografii”. Art. 1 stanowi również, że zgoda ofiary handlu ludźmi na wykorzystanie, zamierzone lub rzeczy-

⁸ Dz.U. z 2005 r., Nr 18, poz. 160.

⁹ Dz.U. z 2005 r., Nr 18, poz. 158, Konwencja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r.

¹⁰ Dz.U. WE L 203 z dnia 1 sierpnia 2002 r.

¹¹ Dz.U. z 2009 r., Nr 20, poz. 107.

wiste, nie jest brana pod uwagę, gdy został użyty którykolwiek z wymienionych powyżej środków. W odniesieniu do dziecka, powyższe zachowania są traktowane jako przestępstwo nawet w przypadku, gdy żaden z wymienionych środków nie został użyty. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że dokonanie transpozycji decyzji ramowej w sprawie handlu ludźmi przez włączenie najistotniejszych postanowień tej decyzji do polskiego ustawodawstwa było niezbędne dla zapewnienia wymogu pewności prawa¹².

Co się tyczy pojęcia *handlu ludźmi* zawartego w konwencji warszawskiej, zostało ono określone jako „werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób, z zastosowaniem groźby lub użyciem siły, bądź innych form przymusu, uprowadzenia, oszustwa, podstęp, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania”. Natomiast wykorzystanie, w rozumieniu przywołanej konwencji, obejmuje, „jako minimum, wykorzystanie prostytutki innych osób, lub inne formy wykorzystania seksualnego, przymusową pracę lub służbę, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów”. Podobnie jak wcześniej przedstawione akty prawne, także konwencja warszawska uznaje za handel ludźmi każdą metodę werbowania, transportu, przekazywania, przechowywania lub przyjmowania dziecka celem jego wykorzystania. Należy zwrócić uwagę, że na wszystkie przedstawione definicje handlu ludźmi ujęte w aktach międzynarodowych składają się trzy elementy, tj. sposób działania, środek oraz cel. Niewątpliwie jednak definicja zawarta w powyższej konwencji zawiera szersze ujęcie pojęcia handlu ludźmi, choć jak zauważa B. Namysłowska-Gabrysiak, również nie jest pozbawione wad, które miały znaczenie w kontekście polskiego prawa krajowego, a zwłaszcza regulacji przestępstwa handlu ludźmi zawartej w uchyłonym nowelizacją przepisie art. 253 k.k.¹³

Wraz z ratyfikacją przez Polskę wymienionych aktów prawa międzynarodowego, zawarte w nich definicje *handlu ludźmi* stały się automatycznie częścią polskiego prawa i mogły być bezpośrednio powoływane przez sądy. W praktyce jednak, co zostało zasygnalizowane na wstępie, brak jednej definicji handlu ludźmi i logiki wewnątrzkodeksowej w dużej mierze utrudniał stosowanie przepisów o przestępstwie handlu ludźmi. W wyniku powstających w doktrynie licznych sporów dotyczących interpretacji dotychczasowego art. 253 k.k., postulowano

¹² Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny, ustawy — Przepisy wprowadzające Kodeks karny, ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o Policji, druk sejmowy nr 2387 z dnia 23 września 2009 r., www.sejm.gov.pl.

¹³ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Ratyfikacja Konwencji Rady Europy z 3.05.2005 w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi — znaczenie i skutki*, [w:] *Handel ludźmi w Polsce. Materiały do raportu 2009*, wydane w ramach realizacji Krajowego Planu Działań przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2009–2010, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2009, s. 8.

wprowadzenie konwencyjnych definicji do polskiego prawa karnego¹⁴. Niespójność w tym zakresie odnosiła się również do relacji między art. 253 k.k. a art. 204 § 4 k.k., penalizującym „zwabianie lub uprowadzanie w celu uprawiania prostytucji za granicą”, które było traktowane jako występki. Zmiany wprowadzone nowelizacją z dnia 20 maja 2010 r. również i w tym zakresie usystematyzowały przepisy kodeksu karnego, uchylając wspomniany art. 204 § 4.

Ponadto, jak podkreśla E. Zielińska, postanowienia protokołu z Palermo miały zastosowanie tylko do przestępstw handlu ludźmi o charakterze międzynarodowym i popełnionych w ramach zorganizowanej grupy przestępczej, a co za tym idzie, definicja *handlu ludźmi* w nim zawarta mogła obowiązywać na gruncie polskiego prawa karnego jedynie w zakresie przestępstw handlu ludźmi o międzynarodowym charakterze, odbywającego się w ramach przestępczości zorganizowanej. Autorka ta zwracała również uwagę na potrzebę wprowadzenia definicji handlu ludźmi do kodeksu karnego, powołując się na zasadę *nullum crime sine lege*, zgodnie z którą opis przestępstwa zawarty w prawie powinien być jasny i niebudzący wątpliwości interpretacyjnych¹⁵. Tymczasem uchylony ustawą z 20 maja 2010 r. art. 253 k.k. w swoim ówczesnym brzmieniu niewątpliwie nastroczał trudności interpretacyjnych.

W związku z powyższym niezbędnym i słusznym rozwiązaniem było wprowadzenie definicji *handlu ludźmi* do rozdziału kodeksu karnego zawierającego objaśnienia wyrażeń ustawowych. Jej wprowadzenie umożliwi bowiem ściganie wszelkich zachowań polegających na handlu ludźmi nie tylko o charakterze¹⁶ międzynarodowym popełnionych w ramach międzynarodowych grup przestępczych.

Kolejną niespójność, jaka wymagała usystematyzowania, a tym samym wprowadzenia normatywnej definicji *handlu ludźmi*, stanowiła relacja przepisów art. 253 k.k. do art. 8 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. — Przepisy wprowadzające kodeks karny¹⁷, penalizującego przestępstwo handlu niewolnikami¹⁸. W obecnym

¹⁴ E. Zielińska, *Zakaz handlu ludźmi w polskim prawie karnym*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie...*, s. 221 n.; zob. też: B. Namysłowska-Gabrysiak, *op. cit.*, s. 9; L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2005, s. 293.

¹⁵ E. Zielińska, *op. cit.*, s. 227 n. Należy podkreślić, że postanowienia protokołu z Palermo mają charakter uzupełniający w stosunku do Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości z dnia 15 listopada 2000 r. (Dz.U. z 2005 r., Nr 18, poz. 158) i powinny być interpretowane zgodnie z tą konwencją, chyba że sam protokół zawiera odrębne regulacje. Protokół z Palermo jednak takich regulacji nie zawiera i definicja powyższa może być stosowana jedynie w przypadku przestępstwa o charakterze międzynarodowym z udziałem zorganizowanej grupy przestępczej.

¹⁶ K. Krasznicki, *Analiza polskiego prawa pod kątem efektywności ścigania handlu ludźmi do pracy przymusowej*, [w:] *Handel ludźmi w Polsce*, Materiały do raportu 2009, MSWiA, Warszawa 2009, s. 49.

¹⁷ Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 554 ze zm.

¹⁸ E. Zielińska, *op. cit.*, s. 227.

brzmieniu art. 8 p.w.k.k. handel niewolnikami rozumiany jest jako „powodowanie oddania osoby w stan niewolnictwa lub utrzymywanie jej w tym stanie albo uprawianie handlu niewolnikami”.

Trzeba również zwrócić uwagę na kontrowersje, jakie budzi uznanie za przestępstwo handlu ludźmi, jego realizację przez jedną osobę oraz gdy przedmiotem transakcji jest jedna osoba¹⁹. Handel ludźmi jest rozumiany jako obrót przenoszący własność człowieka jako przedmiotu (towaru) połączony z przeznaczeniem go celom sprzecznym z ludzką podmiotowością, szkodliwym dla człowieka²⁰. Jednakże użyte przez ustawodawcę sformułowanie „uprawiać handel ludźmi” nie oznacza, iż nie jest penalizowane działanie podjęte tylko wobec jednej osoby. Użyty zwrot wskazuje bowiem jedynie na przedmiot handlu, jakim jest człowiek jako przedstawiciel gatunku ludzkiego. O prowadzeniu handlu natomiast świadczy moment podjęcia określonej działalności bez względu na liczbę sprzedanych towarów²¹. Należy także mieć na uwadze, iż w związku z tym, że w języku polskim wyraz „ludzie” nie występuje w ogóle w liczbie pojedynczej, przez określenie przedmiotu w liczbie mnogiej ustawodawcy nie chodziło o wyłączenie kryminalizacji w przypadku gdy przedmiotem handlu ludźmi jest jedna osoba. Zwrot „handel ludźmi” wskazuje wyłącznie na przedmiot handlu, jakim są przedstawiciele gatunku ludzkiego²². W związku z tym, nawet pojedyncza transakcja dotycząca jednej osoby mogła wypełnić znamiona art. 253 § 1 k.k., jeśli zamiarem sprawcy było uprawianie handlu ludźmi²³. Jak zauważa A. Marek, handel ludźmi jest co do zasady procederem powtarzalnym, dotyczącym dwóch lub więcej osób. Autor ten jednak podkreśla, że dla bytu omawianego przestępstwa wystarczająca jest chociażby jedna transakcja kupna-sprzedaży, której przedmiotem jest człowiek, jeżeli z okoliczności sprawy wynika, że sprawca zajmuje się handlem ludźmi²⁴. Na uwagę zasługuje także pogląd Z. Ćwiąkalskiego, zgodnie z którym jednorazowa transakcja wypełnia znamiona omawianego przestępstwa, ze względu na fakt, iż przedmiotem bezpośredniego działania jest każdy człowiek będący przedmiotem handlu²⁵. Nie zawsze jednak poglądy w sprawie jednorazowej transakcji sprzedaży człowieka były jednakowe. Sąd Apelacyjny w Lublinie uznał bowiem, wyrokiem z dnia 29 kwietnia

¹⁹ E. Pływaczewski, A. Sakowicz, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 222–316*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, t. 2, Warszawa 2010, s. 472.

²⁰ Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 8 marca 2001 r., II AKa 33/01, KZS 2001, nr 3, poz. 29.

²¹ Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 18 grudnia 2001 r., II AKa 270/01, PiP 2002, nr 12, s. 30.

²² Zob. *ibidem*.

²³ J. Warylewski, *Karalność handlu żywym towarem w świetle nowego kodeksu karnego*, „Palestra” 2000, z. 7–8, s. 51.

²⁴ A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2009, s. 660; Zob. też wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 21 lutego 2003 r., II AKa 586/02, OSA 2003, nr 5, poz. 45.

²⁵ Z. Ćwiąkalski, [w:] A. Zoll, *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Kraków 2008 s. 1158.

2002 r., że jednostkowa transakcja sprzedaży człowieka czy nawet ludzi (więcej niż jednej osoby), zgodnie z przeważającymi w judykaturze i doktrynie poglądami nie może być w żadnym wypadku uznana za uprawianie handlu ludźmi w rozumieniu art. 253 § 1 k.k.²⁶ Literatura przedmiotu również wyrażała podobne stanowisko, uznając, że zastosowanie zwrotu „uprawia handel”, jak również określenie jego przedmiotu w liczbie mnogiej („ludzie”), wyklucza pojedynczy akt kupna-sprzedaży człowieka jako wyczerpujący znamiona omawianego przestępstwa. Uważano bowiem, że zachowanie sprawcy musi polegać na trudnieniu się handlem ludźmi jako kontynuowanym procederze²⁷.

Należy jednak mieć na względzie uchwałę SN z 21.11.2001 r., zgodnie z którą samo tylko użycie w treści normy prawnej liczby mnogiej na określenie przedmiotu bezpośredniej ochrony, przedmiotu czynności sprawczej lub środka służącego do popełnienia przestępstwa nie oznacza, że ustawodawca używa jej w znaczeniu zwrotu: „co najmniej dwa”²⁸. Odnosząc to zatem do przestępstwa handlu ludźmi dla bytu tego przestępstwa wystarczająca jest transakcja, której przedmiotem jest jedna osoba²⁹.

Należy jednocześnie uwzględnić, że także w praktyce zwracano uwagę na wiele niejasności w unormowaniu art. 253 k.k. W szczególności podnoszono problem nieprecyzyjnego określenia „uprawiania handlu ludźmi nawet za ich zgodą”, co powodowało trudności w określeniu kategorii zachowań, do których można je odnieść³⁰. Kontrowersje budziło również użyte w art. 253 § 1 k.k. określenie „uprawia handel” odnoszące się do znamienia strony przedmiotowej handlu ludźmi. Na mocy wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 sierpnia 2009 r., pojęcie to zostało uznane za równoznaczne z określeniem „handluje”, co oznacza kupuje, sprzedaje, zastawia, dokonuje zamiany, użycza ludzi lub dokonuje jakichkolwiek innych transakcji cywilnoprawnych, w tym m.in. transakcji z odroczo-ny terminem płatności³¹. Sąd Apelacyjny w Lublinie uznał również, wyrokiem z dnia 22 września 2009 r., że nie ma jakichkolwiek podstaw do ograniczenia pojęcia handlu ludźmi jedynie do czynności cywilnoprawnych w rozumieniu polskiego prawa cywilnego i uznania, że dotyczy ono transakcji kupna-sprzedaży, czy zastawu, użyczenia, zamiany lub innej czynności cywilnoprawnej³². Uprawianie handlu ludźmi obejmowało zatem nie tylko samą transakcję kupna-sprzedaży,

²⁶ Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 29 kwietnia 2002, II AKa 330/02, PiP 2003, nr 4, poz. 19, s. 11.

²⁷ O. Górniok, S. Hoc, S. Przyjemski, *Kodeks karny. Komentarz*, t. 3, Gdańsk 1999, s. 296.

²⁸ I KZP 26/01, OSNKW 2002, nr 1–2, poz. 4.

²⁹ E. Pływaczewski, A. Sakowicz, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna...*, s. 471.

³⁰ J. Warzeszkiewicz, *Opinie funkcjonariuszy ochrony porządku prawnego na temat wprowadzenia definicji handlu ludźmi do kodeksu karnego*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie...*, s. 232.

³¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 13 sierpnia 2009 r., II AKa 200/2009, PiP 2010, nr 6, poz. 15, s. 10.

³² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 22 września 2009 r., II AKa 110/09, „Krakowskie Zeszyty Sądowe” 2010, nr 10, poz. 47.

czy też jakąkolwiek inną postać kontraktu cywilnoprawnego, którego przedmiotem jest człowiek, ale również inne działania, polegające na zawarciu stosownej umowy dotyczącej tych transakcji, jak też zachowania stanowiące reklamę, werbowanie (rekrutację), doradztwo, przekazywanie, przechowywanie, transport i innego rodzaju czynności, zmierzające do wywozu lub przywozu danej osoby, nawet za jej zgodą³³.

Celem nowelizacji w przedmiotowym zakresie nie było wdrożenie prawa Unii Europejskiej do prawa polskiego, a jedynie modyfikacja istniejącego stanu prawnego przez wprowadzenie normatywnej definicji „handlu ludźmi” w art. 115 § 22 k.k. oraz przepisu obejmującego kryminalizację tego zachowania przez wprowadzenie nowego przepisu oznaczonego jako art. 189a k.k. w miejsce dotychczas funkcjonującego art. 253 k.k.

Przedmiotowy projekt nowelizacji nie wymagał rozpatrzenia przez Komitet Europejski Rady Ministrów. Zgodnie bowiem z § 19 uchwały nr 49 Rady Ministrów z dnia 19 marca 2002 r. — Regulamin pracy Rady Ministrów³⁴, rozpatrzeniu przez wymieniony komitet podlegają projekty ustaw dostosowawczych oraz dokumenty rządowe związane z członkostwem Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej. Tymczasem cytowana wcześniej Decyzja ramowa Rady 2002/629/WSiSW jest już wdrożona do polskiego systemu prawnego przez kryminalizację zachowania polegającego na handlu ludźmi ujętego w uchylonym przepisie art. 253 k.k.

Na mocy nowelizacji przepisów kodeksu karnego wprowadzono art. 189a kryminalizujący handel ludźmi, zgodnie z którym karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 3 lat podlega ten, kto dopuszcza się handlu ludźmi. Powyższy przepis wprowadza również karalność przygotowania do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi, co niewątpliwie jest zasadne z punktu widzenia wysokiego stopnia społecznej szkodliwości omawianego czynu.

Ustawodawca, wprowadzając art. 189a k.k., zrezygnował z zawartego we wcześniej obowiązującym art. 253 k.k. określenia znamienia strony przedmiotowej „uprawia handel ludźmi”, zastępując je określeniem „dopuszcza się handel ludźmi”. Rozwiązanie to niewątpliwie zasługuje na aprobatę ze względu na liczne trudności interpretacyjne, jakie wywoływała ogólnikowa formuła art. 253 k.k. Jak zauważa M. Bojarski, użycie w art. 189a znamion „dopuszcza się” świadczy o tym, że z odpowiedzialnością za przestępstwo handlu ludźmi mamy do czynienia tylko w przypadku zachowania powtarzającego się, a nie w odniesieniu do jednorazowego³⁵. Należy jednakże postawić pytanie, czy taka zmiana w istocie

³³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 7 kwietnia 2005 r., II AKa 75/05, OSA 2007, nr 8, poz. 38, s. 26.

³⁴ M.P., Nr 13, poz. 221, z późn. zm.

³⁵ M. Bojarski, [w:] *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, Warszawa 2010, s. 501.

wykluczy problemy interpretacyjne związane z uznaniem jednorazowej transakcji kupna-sprzedaży człowieka za przestępstwo handlu ludźmi.

Wprowadzona nowelizacją definicja „handlu ludźmi” została skonstruowana na podstawie aktów prawa międzynarodowego, według których przestępstwo handlu ludźmi było do tej pory definiowane³⁶. Zawarte w art. 115 § 22 k.k. normatywne pojęcie handlu ludźmi określa go jako „werbowanie, transport, dostarczenie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem: przemocy lub groźby bezprawnej, uprowadzenia, podstępny, wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności lub udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą — w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka lub w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli natomiast zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, zgodnie z przytoczoną regulacją stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione powyżej”.

Konsekwencją wprowadzenia nowej definicji handlu ludźmi do Kodeksu karnego była również m.in. konieczność uchylecia przepisu art. 204 § 4 k.k., penalizującego zwabienie lub uprowadzenie innej osoby w celu uprawiania prostytucji za granicą³⁷.

Należy zaznaczyć, iż Krajowa Izba Radców Prawnych, na etapie prac projektowych, uznała proponowaną wówczas definicję handlu ludźmi za kazuistyczną, wskazując zwłaszcza na niedostateczną jednoznaczność wyrażeń określających znamiona czynności sprawczych, zbędność niektórych określeń występujących w definicji oraz niezasadne objęcie definicją handlu ludźmi zachowań sprawcy podejmowanych z zamiarem ewentualnym. Uwagi te zostały przez ustawodawcę uwzględnione zarówno w zakresie samej normatywnej definicji, jak i znamion nowych typów przestępstw. Na uwagę zasługuje również krytyczna opinia Krajowej Izby Radców Prawnych odnosząca się do umieszczenia przestępstwa z art. 189a k.k. w rozdziale XXIII „Przestępstwa przeciwko wolności”³⁸.

Ustawodawca, wprowadzając normatywną definicję handlu ludźmi, a co za tym idzie, kryminalizując to zachowanie w art. 189a k.k., miał na celu,

³⁶ P. Głoński, *Dn. 8 września 2010 wchodzi w życie nowelizacja kodeksu karnego wprowadzająca definicję handlu ludźmi*, MSWiA, http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/387/8528/Dn_8_wrzesnia_2010_wchodzi_w_zycie_nowelizacja_kodeksu_karnego_wprowadzajaca_de.html?search=244669 (dostęp: 11 czerwca 2010 r.).

³⁷ *Uzasadnienie rządowego projektu...*

³⁸ *Ibidem*.

poza usystematyzowaniem przepisów, także wykluczenie jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego (MTK)³⁹ w sprawach obywateli polskich. Jedną bowiem z priorytetowych zasad wyrażonych w Rzymskim Statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 17 lipca 1998 r. jest zasada komplementarności⁴⁰. Dlatego istotne było wprowadzenie do polskiego kodeksu karnego czynów zabronionych o znamionach tożsamyh bądź wiernie odzwierciedlających znamiona czynów występujących w statucie. Dostosowując nawet prawo krajowe do międzynarodowego w zakresie zachowania maksymalnej precyzji w procesie projektowania przepisów karnych tak, by jak najdokładniej odzwierciedlały znamiona czynów występujących w statucie rzymskim, nie można jednak wykluczyć zupełnie jurysdykcji MTK w sprawach obywateli polskich. Przede wszystkim należy wskazać, że nieprecyzyjność opisów typów zbrodni statutowych oraz interpretacja nieostrych pojęć występujących w statucie nie jest możliwa na obecnym etapie funkcjonowania MTK z powodu braku jego dorobku orzeczniczego. Nie można wykluczyć, że Trybunał, stosując przepisy statutu, dokona wykładni, która nie znajdzie odzwierciedlenia w obecnych przepisach kodeksu karnego⁴¹. Gdy okaże się, że sprawca dokonał zbrodni określonej w statucie, która nie będzie miała pełnego odzwierciedlenia w kodeksie karnym, Międzynarodowy Trybunał Karny będzie władny taki czyn objąć swoją jurysdykcją.

Dotychczasowa regulacja odnosząca się do handlu ludźmi, znajdująca umocowanie w uchylonym obecnie przepisie art. 253 § 1 k.k., co prawda stanowiła w obliczu ówczesnych uregulowań wyraz realizacji zobowiązań międzynarodowych wynikających z ratyfikowanych przez Polskę konwencji cytowanych wcześniej, jednakże kontrowersje wzbudzało, poza brakiem w polskim ustawodawstwie omówionej wcześniej definicji normatywnej handlu ludźmi, umieszczenie tego przepisu w rozdziale XXXII kodeksu karnego wśród przestępstw przeciwko porządkowi publicznemu. Co prawda w rozdziale tym występują różnorodne prze-

³⁹ Międzynarodowy Trybunał Karny z siedzibą w Hadze jest międzynarodowym organem sądowniczym utworzonym 17 lipca 1998 r. na Konferencji Dyplomatycznej Pełnomocników Rządów w Rzymie. Jest to pierwszy stały, opierający się na stabilnej podstawie prawnej międzynarodowy trybunał, którego zadaniem jest ściganie i karanie osób fizycznych winnych najważniejszych naruszeń praw człowieka. Statut MTK został uchwalony 17 lipca 1998 r., a ratyfikowany przez Polskę w dniu 12 listopada 2001 r. Szerzej na ten temat: J. Izydorczyk, P. Wiliński, *Międzynarodowy Trybunał Karny. International Criminal Court*, Kraków 2004; P. Milik, *Uruchomienie jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego na wniosek Rady Bezpieczeństwa ONZ*, „Zeszyt Naukowy Wyższej Szkoły Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie” 2006, nr 2 (23); R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2008; M. Płachta, *Międzynarodowy Trybunał Karny*, Kraków 2004; R. Bierzanek, J. Simonides, *Prawo Międzynarodowe Publiczne*, Warszawa 2005.

⁴⁰ Zasada komplementarności oznacza pierwszeństwo krajowych sądów karnych w wykonywaniu jurysdykcji w stosunku do przestępstw objętych statutem. Jeżeli jednak państwo nie wyraża woli (*unwilling*) bądź zdolności (*unable*) do przeprowadzenia postępowania karnego, jurysdykcje w danej sprawie może przejąć Trybunał.

⁴¹ *Uzasadnienie rządowego projektu...*

stępstwa, co do których można podjąć próby wskazania cech wspólnych, jakimi z pewnością są: publiczny charakter czynu i ochrona dóbr ogólnospołecznych, którymi są zazwyczaj dobra w rozumieniu abstrakcyjnym, tj. bezpieczeństwo, porządek i spokój społeczny⁴². Pojęcie bezpieczeństwa czy porządku publicznego należą do tzw. pojęć nieoznaczonych, nieostrych pojęć prawnych. Przyczyną użycia nieostrych pojęć jest to, że rozwój stosunków społecznych, gospodarczych i politycznych następuje szybciej, ustawodawstwo zaś nie jest w stanie na te zmiany zareagować. Użycie więc pojęć nieostrych pozwala na dostosowanie ich treści do zmieniających się sytuacji, a tym samym na względną stabilność obowiązującego prawa. Jest to niejako kompromisowe rozstrzygnięcie między wartością porządku prawnego a wymuszoną przez życie koniecznością elastycznych i adekwatnych zmian do rozwiązań normatywnych⁴³.

Bezpieczeństwo jest bowiem takim stanem w państwie, w którym człowiekowi, a także ogółowi społeczeństwa nie grozi żadne niebezpieczeństwo. Granice bezpieczeństwa określone są przepisami prawa i wszystko to, co zakłóca te granice, stanowi niebezpieczeństwo i to rozumiane bardzo szeroko⁴⁴.

Porządek publiczny ma natomiast umożliwić normalny rozwój życia społecznego, przestrzeganie określonych zasad współżycia społecznego, norm moralnych, zachowania się w miejscach publicznych, przestrzeganie urządzeń użyteczności publicznej, przestrzeganie przepisów dotyczących rejestracji pojazdów, zgromadzeń, zakładania stowarzyszeń, przestrzeganie przepisów budowlanych, przeciwpożarowych, prawa wodnego itp.⁴⁵

Jakkolwiek uprawianie handlu ludźmi spenalizowane w przepisie art. 253 § 1 k.k. niewątpliwie wiązało się z ochroną porządku publicznego, to należy zdawać sobie sprawę, iż podyktowana wymogami międzynarodowymi konieczność utworzenia normatywnej definicji pojęcia handlu ludźmi, wskazywała także na nieodzowność umieszczenia stypizowanego czynu karalnego handlu ludźmi w rozdziale XXIII kodeksu karnego wśród przestępstw przeciwko wolności. I to nie dlatego, że zmienił się przedmiot ochrony, a dlatego że ustawodawca zwrócił uwagę na to, iż głównym przedmiotem ochrony normy wyrażonej w art. 253 k.k. była od samego początku niewątpliwie nie ochrona porządku publicznego, lecz ochrona wolności i godności człowieka. Należy zatem wyraźnie podkreślić, że przedmiotem ochrony jest tutaj wolność człowieka, a w szczególności zabezpieczenie wolności przed aktem sprzedaży człowieka bez względu na cel takiej transakcji⁴⁶. Ten kluczowy przedmiot ochrony winien zadecydować zatem o miejscu normy prawnej związanej z handlem ludźmi w rozdziale kodeksu karnego penalizującym czyny karalne przeciwko wolności człowieka, co ustawodawca uczynił dopiero wymie-

⁴² M. Kalitowski, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2010, s. 1110.

⁴³ S. Pieprzny, *Policja. Organizacja i funkcjonowanie*, Kraków 2003, s. 35.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ M. Bojarski, *op. cit.*, s. 500.

nioną wyżej nowelizacją z 20 maja 2010 r., dodając do kodeksu karnego przepis art. 189a i uchylając art. 253 k.k., co uważać należy za rozwiązanie racjonalne, mając na względzie kryterium aksjologiczne. Umieszczenie przez ustawodawcę przepisu art. 253 w rozdziale XXXII kodeksu karnego burzyło spójność systemową zarówno w płaszczyźnie aksjologicznej, jak i kryminalno-politycznej. Tym bardziej iż kolejne ratyfikowane przez Polskę umowy międzynarodowe⁴⁷ wysuwały ten właśnie przedmiot ochrony na pierwszy plan, odsuwając ochronę porządku oraz ładu publicznego na dalszy. Oczywiście każde przestępstwo skierowane przeciwko dobrom osobistym narusza, obok bezpośrednio zaatakowanego dobra, także wolność od takich ataków⁴⁸.

Należy zwrócić uwagę na to, że wszystkie przestępstwa przeciwko wolności charakteryzują się tym, iż zgoda osoby, której wolność się narusza, dekompletuje znamiona czynu zabronionego. Nie ma więc potrzeby i uzasadnienia dla korzystania w takich przypadkach z tzw. kontratypu zgody dysponenta dobrem, jako okoliczności wyłączającej bezprawność czynu. Zgoda dysponenta dobrem na naruszenie tego dobra powoduje, że czyn skierowany przeciwko takiemu dobru nie może atakować wolności, a wręcz wolność dysponenta dobrem potwierdza⁴⁹. Ustawodawca w uchylonym przepisie art. 253 § 1 k.k. do okoliczności modalnych zaliczał określenie „nawet za ich zgodą”. Kto uprawiał handel ludźmi nawet za ich zgodą, podlegał odpowiedzialności karnej. Zatem zgoda na popełnienie przestępstwa osoby nim pokrzywdzonej nie mogła być skutecznie wyrażona. Zgoda na ogół mogła wynikać ze skrajnej biedy i nadziei na poprawienie swojego losu przez jej sprzedaż⁵⁰. Co zaś do przepisu art. 189a k.k. zwrócić należy uwagę, iż co prawda sama norma sankcjonowana nie zawiera okoliczności modalnej w postaci odniesienia się do wyrażenia zgody dysponenta dobrem, co mogłoby wskazywać na zdepenalizowanie czynu popełnionego za zgodą dysponenta dobrem, jednak wskazać należy, iż w tym zakresie ustawodawca odsyła odbiorcę słusznie do definicji handlu ludźmi ujętej w § 22 przepisu art. 115 k.k. Zawarta w cytowanym przepisie definicja obejmuje w szerokim zakresie wymogi i zalecenia wynikające z aktów prawa międzynarodowego, m.in. protokołu z Palermo, zgodnie z którym zgoda ofiary na zamierzone lub rzeczywiste wykorzystanie nie ma zna-

⁴⁷ Zob. Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 17 lipca 1998 r. (Dz.U. z 2003 r., Nr 78, poz. 708); Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi (Dz.U. z 2005 r., Nr 18, poz. 160); Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 r. (Dz.U. z 2005 r., Nr 18, poz. 158); Decyzja ramowa Rady Unii Europejskiej 2002/629/WSiSW z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (Dz.Urz. WE L 203 z dnia 1 sierpnia 2002 r.); Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z dnia 16 maja 2005 r. (Dz.U. z 2009 r., Nr 20, poz. 107).

⁴⁸ A. Zoll, [w:] A. Zoll, *op. cit.*, s. 553.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 534.

⁵⁰ Z. Ćwiąkałski, [w:] A. Zoll, *op. cit.*, s. 1144.

czenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z metod wymienionych w § 22 przepisu art. 115 k.k. Zgoda lub nawet prośba ofiary będącej przedmiotem handlu ludźmi nie znosi odpowiedzialności karnej sprawcy i jest to niezależne od braku uzyskania przez sprawcę korzyści majątkowej czy nawet poniesienia przez niego straty. Nie mieści się w żadnym razie w ramach kontratytu tzw. zgody pokrzywdzonego, tak jak nie można wyrazić prawnie skutecznie zgody na spowodowanie okaleczenia swojej osoby⁵¹.

Nie ulega wątpliwości, iż wprowadzenie definicji pojęcia handlu ludźmi do kodeksu karnego było niezbędne zarówno ze względu na dostosowanie prawa krajowego do prawa międzynarodowego⁵², jak i ze względu na wyeliminowanie licznych trudności interpretacyjnych w stosowaniu prawa odnośnie do przestępstw związanych z handlem ludźmi. Wdrożenie definicji normatywnej handlu ludźmi, a co za tym idzie wprowadzenie przepisu art. 189a k.k., jest wyrazem dążenia ustawodawcy do aksjologicznego porządku polskiego systemu karnego przez usystematyzowanie przepisów karnych wedle przedmiotu ochrony wyrażonej w normie sankcjonowanej danego typu zachowania. Ustawodawca, wprowadzając definicję do kodeksu karnego, w końcu podkreślił zgodność z zasadą *nullum crimen sine lege certa*. Nie bez znaczenia pozostaje zakres obowiązywania spenalizowanego w uchylonym przepisie art. 253 k.k. handlu ludźmi, przy braku definicji ustawowej na gruncie polskiego prawa karnego i konieczności posługiwania się w tym zakresie definicjami prawa międzynarodowego, który ograniczał się z racji źródeł prawa międzynarodowego do przestępstw o międzynarodowym charakterze odbywających się w ramach przestępczości zorganizowanej. Kryminalizując zachowanie handlu ludźmi w art. 189a k.k., ustawodawca rozszerzył zakres przedmiotowy przestępstwa handlu ludźmi, nie ograniczając go jedynie do międzynarodowego charakteru. Ograniczenie jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego w sprawach obywateli polskich przez odesłanie do definicji normatywnej zawartej w kodeksie karnym jest bowiem przejawem zagwarantowania pewności prawa.

Podkreślając zatem istotę wprowadzonych nowelizacją z 20 maja 2010 r. zmian w zakresie przestępstwa handlu ludźmi, należy zwrócić uwagę, iż nie tylko

⁵¹ *Ibidem*, s. 1157; zob. też: J. Musioł, *Cel transakcji nie jest istotny*, „Rzeczpospolita” 2002, nr 9, s. 2; J. Warylewski, *Glosa do postanowienia SN z 17 marca 2000 r.*, I KZP 1/2000, OSP 2000, z. 9, poz. 126; *idem*, *Karalność handlu żywym towarem w świetle nowego kodeksu karnego*, „Palestra” 2000, z. 7–8, s. 43 n.

⁵² W art. 1 Decyzji ramowej Rady Unii Europejskiej w sprawie zwalczania handlu ludźmi z 19 lipca 2002 r., Dz.Urz. UE L 203/1 nakazano państwom członkowskim zapewnić karalność działań zdefiniowanych w sposób bardzo zbliżony do określonych w protokole z Palermo, precyzyjnie określając sankcje karne w art. 3 cyt. decyzji przez wskazanie, że państwa członkowskie mają podjąć środki konieczne do zapewnienia, że przestępstwo określone w art. 1 i 2 jest karalne za pomocą skutecznych, proporcjonalnych i odstraszcających sankcji karnych, które mogą pociągnąć za sobą ekstradycję.

poprawi ona wewnętrzną spójność systemową kodeksu karnego, ale jednocześnie wyeliminuje liczne kontrowersje dotyczące zarówno interpretacji definicji handlu ludźmi zawartych w aktach międzynarodowych, jak i samej możliwości ich stosowania. Należy wyrazić zatem nadzieję, że zabieg usystematyzowania przepisów kodeksu karnego w odniesieniu do handlu ludźmi, będącego działalnością przestępczą o najwyższej dynamice rozwoju, zwiększy skuteczność jego ścigania.